

MATIČNA SLUŽBA KNJIŽNICA U HRVATSKOJ – POVIJEST I NOVA PARADIGMA

CENTRAL COMMISSIONS FOR LIBRARIES IN THE REPUBLIC OF CROATIA – THE HISTORY AND THE NEW PARADIGM

Veronika Čelić-Tica

Jelica Leščić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

vcelic@nsk.hr

jlescic@nsk.hr

UDK/UDC027.3+027.8(497.5).01

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received: 19. 9. 2014.

Sažetak

Povijest matične djelatnosti knjižnica u Hrvatskoj seže u 1960-te godine prošloga stoljeća kada se ova zadaća knjižnica prvi put spominje u Zakonu o knjižnicama. Značenje matične službe knjižnica i nastajanje mreže matičnih knjižnica našlo je svoje mjesto i u daljnjim zakonskim propisima i pratećim pravnim dokumentima. U tijeku je izradba novoga zakona o knjižnicama te ostaje za vidjeti kako će matična služba biti definirana u 21. stoljeću, a posebice kako će zakonske odredbe pratiti novi pravilnik o matičnoj djelatnosti.

Ključne riječi: knjižnice, matična služba, Hrvatska

Summary

The history of the central library commissions in Croatia began in the 1960s of the 20th century, when this task of the central libraries was mentioned for the first time in the Library Act. The importance of the national library commission and the establishing of the national libraries network have found their place in the subsequent law

acts and supporting legislation. Currently, the preparations for making a new Library Act are in progress, and it remains to be seen how the central library commission will be defined in it, especially how, and to what extent, the enacting terms will follow the new Regulations of the Activities of Central Commissions for Libraries.¹

Keywords: libraries, national library commissions, Croatia

Uvod

Matična djelatnost knjižnica² jedna je od najsloženijih i najodgovornijih funkcija odabranih knjižnica. Prema predviđenim zadaćama koje obuhvaća matična djelatnost knjižnica, to je isključivo i u svim svojim dijelovima razvojna djelatnost s ciljem unapređivanja knjižničnoga poslovanja i obrade knjižnične građe, knjižničnoga prostora i opreme, korisničkih usluga i djelovanja knjižnice u zajednici, izgradnje fondova, knjižničarstva kao struke odnosno knjižničara i njihovoga temeljnog i cjeloživotnog obrazovanja te izgradnje i unapređivanja mreže knjižnica na određenom području. Upravo zbog svoje važnosti za hrvatski knjižnični sustav u cijelosti, matična je djelatnost na nacionalnoj razini u nadležnosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu koja je središnja matična knjižnica za sve vrste knjižnica u Hrvatskoj tijekom proteklih 50 godina tj. od uspostave matične službe u Hrvatskoj 1960-ih do danas (isto je predviđeno i novim prijedlogom novoga Zakona o knjižničnoj djelatnosti i knjižnicama) i Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

¹ The paper is based primarily on the data published in the articles in the journal *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* (Croatian Librarians Herald) which include the text of the Library Act with supporting regulations and documents, and which follow chronologically the development and activities of the Central Commissions for Libraries, particularly for school and public libraries, through the texts of the laws.

In the National and University Library Archive the unpublished documents of the Central Commissions for Libraries are kept at the Croatian Institute for Librarianship (formerly Library Development Service), which follow the founding and activities of the Central Commissions for all types of libraries.

² Rad se temelji prvenstveno na objavljenim podacima dostupnima u *Vjesniku bibliotekara Hrvatske* u kojemu su objavljeni i tekstovi zakona o knjižnicama i pratećih podzakonskih akata, a razvoj i zadaće matične službe, posebice s osvrtom na školske i narodne knjižnice, u radu se prate kronološki vezano uza objavljene tekstove zakona. Poticaj radu bila je najava novoga zakona o knjižnicama.

U arhivu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pohranjeni su neobjavljeni arhivirani dokumenti Matične službe pri Hrvatskom zavodu za knjižničarstvo (prethodno Razvojna služba, utemeljena sredinom 1970-ih) koji dokumentiraju nastajanje i rad matične službe za sve vrste knjižnica, ali povijest i razvoj Matične službe u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nije predmetom ovoga rada.

Matična je djelatnost u Hrvatskoj stoga od samih svojih početaka 1960-ih, bila regulirana zakonskim propisima Republike Hrvatske i pratećim pravnim dokumentima koji su obvezivali knjižnice te lokalnu i državnu upravu da ovoj zadaći knjižnica pristupe s punom odgovornošću. Zadaće određene zakonima o knjižnicama sredinom 20. st. i pratećim podzakonskim dokumentima (pravilnici o matičnosti knjižnica) nisu se do danas mijenjale – nove tehnologije koje su ušle u knjižnice samo su podržale ove temeljne ‘matične’ zadaće knjižnica, a potreba dovoljnog i stabilnog financiranja prisutna je i danas kao i u vrijeme osnivanja matične službe knjižnica.

U *Vjesniku bibliotekara Hrvatske* i u hrvatskoj stručnoj knjižničarskoj literaturi uopće, prisutan je iznenađujuće skroman broj priloga koji se bave teorijom i praksom matične djelatnosti knjižnica općenito te posebice u Hrvatskoj i radova koji istražuju postojanje i djelovanje slične službe u zemljama zapadnoga knjižničarstva razvijenoga na nacionalnim tradicijama i međunarodnoj suradnji i standardima. Veći broj radova objavljen u *Vjesniku bibliotekara Hrvatske* nastao je u vrijeme uspostavljanja matične službe u hrvatskim, posebice narodnim, knjižnicama i svjedoče njihova iskustva u tome vidu stručnoga knjižničarskog rada. Od 1970-ih godina sve do danas ne susreću se radovi koji bi raspravljali ovu stručnu tematiku – kao da jednom naznačeno stručno pitanje matične službe tijekom davnih 1960-tih više nije tražilo daljnju razradu, osuvremenjivanje, istraživanje.

U sklopu stručnih skupova *Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji – mogućnosti suradnje u okviru globalne informacijske infrastrukture* te *Dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica* raspravljana su, tijekom 2000-tih, pitanja matične djelatnosti vezana uz specijalne, visokoškolske i školske knjižnice.

S obzirom na snažnu stručnu povezanost sa slovenskim knjižničarstvom i nastojanjima da se u nekim poljima knjižničarstva preuzmu slovenski modeli, treba naznačiti da su na temu matične službe, njezine povijesti i statusa, pisali i značajni slovenski autori 1990-tih i 2000-tih godina,³ a nevelika bilješka o ustroju matične službe u Sarajevskom kantonu svjedoči o postojanju ove stručne djelatnosti i u ovoj susjednoj državi.⁴

³ Vidjeti: Kodrič-Dačić, E. Hommage matični službi in matični knjižnici. // Knjižnica 47, 3(2003), 7-33, www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-OC7CJS69/PDF; Kanič, I. Petdeset let republiške matične knjižnice. // Petdeset let Narodne in univerzitetne knjižnice. Ljubljana, 1996. Str. 55-62.

⁴ Vidjeti: Biblioteka grada Sarajeva, Služba za matične poslove, razvoj i edukaciju kadrova. Matični poslovi u bibliotečnoj djelatnosti prema Zakonu o bibliotečnoj djelatnosti i podzakonskim aktima (Službene novine Kantona Sarajevo 4/1999.), čl. 29, čl. 30. i čl. 31., <http://www.bgs.ba/images/mssluzba.pdf>. Razrađeniji suvremeni prikazi nisu pronađeni. Vidjeti i: Bibliotekarstvo : godišnjak Društva bibliotekara BiH 34(1989), str. 1-27.; uključuje i rad hrvatske autorice – Mesić, Đurđa. Matična funkcija biblioteka u Hrvatskoj, str. 9-14.

Počeci matične službe u Republici Hrvatskoj : 1960-1970-1980-ih

Knjižnice osnivane u Hrvatskoj, još 1950-ih godina imale su funkciju omogućivanja korištenja potrebne literature polaznicima škola i tečajeva za opismenjivanje⁵ – zakonski institut matične službe i ‘matičnosti’ knjižnica uspostavljen je u prvom hrvatskom zakonu o knjižnicama iz 1960. godine.

Zakon o bibliotekama usvojen 1960. godine u poglavlju VI – Matične biblioteke, članak 39. i 40., određuje matične knjižnice kao knjižnice koje “pored svojih redovnih zadataka, proučavaju pitanja organizacije biblioteka i unapređenja bibliotekarske struke, vrše poslove od zajedničkog interesa za biblioteke na određenom području, pomažu tim bibliotekama u stručnom radu i brinu se o stručnom usavršavanju bibliotekarskog kadra”.⁶

Poslove matične knjižnice, prema tadašnjem teritorijalnom ustroju Republike Hrvatske i u skladu s tadašnjim nazivima tijela lokalne uprave i samouprave, na području jedne ili više općina ili na području kotara,⁷ obavlja samostalna knjižnica koju odredi tijelo lokalne uprave.

Matičnu knjižnicu za knjižnice koje imaju svoj knjižnični fond pretežno na jeziku nacionalne manjine određuje isto tijelo lokalne uprave na prijedlog društvene organizacije koja po svojim pravilima ima zadaću brinuti o knjižnicama namijenjenima pripadnicima nacionalne manjine. Poslove matične knjižnice za Hrvatsku obavlja Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.⁸

Dokument Savjeta za biblioteke Hrvatske, danas Hrvatsko knjižnično vijeće, od 10. veljače 1961. pod naslovom *Određivanje matičnih biblioteka – upute*, poziva se na čl. 39. i 40. Zakona o bibliotekama te uz navedeno u odgovarajućim člancima Zakona navodi kako na području svake općine treba biti jedna matična knjižnica, uz napomenu da Zakon predviđa mogućnost da

⁵ Mesić, Đurđa. Matična funkcija biblioteka u Hrvatskoj. // Bibliotekarstvo : godišnjak Društva bibliotekara BiH 34(1989), str. 9-14.

⁶ Zakon o bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 6, 3/4(1960), 75-81.

⁷ Prema Proleksis enciklopediji (online) – kotar, staro hrv. ime za neko omeđeno područje; u raznim oblicima i opsegu oznaka jedinice lokalne samouprave, obično teritorijalno veće od općine, a manje od regije / županije; u Austro-Ugarskoj obuhvaćao je područje više općina i naselja; u bivšoj državi sve do 1955. godine to je osnovna političko-teritorijalna jedinica; do 1967. godine kotarevi su ukinuti i zamijenjeni nazivom zajednica općina; danas se naziv rabi samo u zemljišnim knjigama i kao povijesni pojam; Ustav Republike Hrvatske ne poznaje kotar kao oblik teritorijalnog ustroja, vidjeti <http://proleksis.lzmk.hr/>

⁸ Zakon o bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 6, 3/4(1960), 78, 79.

jedna samostalna knjižnica obavlja i poslove matične knjižnice na području dviju ili više općina.⁹

U smislu svojih zadaća, matične knjižnice obavljaju nabavu i centralnu katalogizaciju knjiga i časopisa za knjižnice na svom području, pružaju izravnu pomoć i upute za obavljanje stručnih poslova, obavljaju nadzor nad stručnim radom knjižnica u svojoj nadležnosti, pokreću i pomažu organizaciju akcija za promidžbu knjige i tiska, organiziraju savjetovanja, seminare te rad pokretnih knjižnica. Kako bi mogle ispuniti svoje obveze, matične su knjižnice trebale biti dobro opremljene, s dovoljnim brojem stručnih djelatnika te posebno dobro financirane – stoga se preporučivalo lokalnoj upravi da osigura što veća sredstva za potrebe matičnih knjižnica.

Prema čl. 2. *Pravilnika o evidenciji i registraciji biblioteka iz 1961.*, registracija samostalnih knjižnica vrši se upisom u registar samostalnih knjižnica.¹⁰

U prosincu godine 1961. nadležna su tijela donijela odluku o osnivanju matične knjižnice za područje Dalmacije, uključujući i Grad Split te je matičnu službu za područje općine preuzela tadašnja Naučna biblioteka u Splitu,¹¹ a za područje kotara, koji je obuhvaćao cijelu Dalmaciju odnosno 21 općinu, matičnu službu preuzela je Narodna knjižnica u Splitu – razlog tomu je što su knjižnice na području kotara bile uglavnom narodne, a na području Grada Splita uglavnom stručne, pri fakultetima. Neke narodne knjižnice djelovale su u sklopu narodnih sveučilišta, u nekoliko općina knjižnice uopće nisu niti bile ustrojene.¹² U to vrijeme, 1960-ih, u Dubrovniku je postojala općinska matična knjižnica, ali matična služba nije bila razvijena. Slično je stanje bilo i na području bivšeg kotara Šibenik.

Sredinom godine 1963., održano je u Splitu jednodnevno savjetovanje rukovoditelja narodnih knjižnica na području kotara Split s temom općinskih matičnih knjižnica, a raspravljalo se o planu njihova razvitka i rada – od toga

⁹ Više o povijesti matične službe 1960-tih vidjeti: Tomljanović, Senka. Matična djelatnost hrvatskih sveučilišnih knjižnica za visokoškolske i specijalne knjižnice – povijesni pregled i moguća načela budućeg ustroja matičnosti. // 9. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 2007. : zbornik radova. Uredile Alisa Martek i Irena Pilaš. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009. Str. 197-208.

¹⁰ Pravilnik o registraciji i evidenciji biblioteka. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 7, 1/2(1961), 117.

¹¹ Od osnivanja Sveučilišta u Splitu 1974., Naučna biblioteka postaje članica i središnja knjižnica Sveučilišta. Godine 1992. mijenja naziv u Sveučilišna knjižnica u Splitu.

¹² Gašparović, Anka. Narodna knjižnica u Splitu kao matična knjižnica za kotar Split. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 10, 1/2(1964), 72.

savjetovanja Narodna knjižnica u Splitu djeluje kao matična knjižnica i pruža stalnu stručnu pomoć narodnim, školskim i sindikalnim knjižnicama u Dalmaciji. Zaključeno je kako će veći centri (Zadar, Šibenik i Dubrovnik) preuzeti matičnu službu kako bi olakšali rad matičnoj knjižnici u Splitu. Narodnim knjižnicama u Zadru i Šibeniku preporučeno je i da prijeđu na raspored knjiga po MDK¹³ kako bi se uklopili u jedinstveno postupanje na polju klasifikacije i rasporeda knjižnične građe. Već je tada Narodna knjižnica u Splitu iskazala potrebu za što žurnijim zapošljavanjem knjižničara za matičnu službu. Predviđalo se kako će biti potrebno duže razdoblje dok sve općine ne budu imale jake matične knjižnice koje će razvijati i širiti mrežu knjižnica i čitaonica na svom području.¹⁴

Općenito je 1960-ih godina stanje knjižnica, kojih je bilo vrlo malo, bilo nezadovoljavajuće – knjižnice su raspolagale nesređenim i zastarjelim fondovima, djelatnici su bili nestručni, a u knjižnicama nisu radili stalno nego im je to bilo sporedno zanimanje, što potvrđuje da je snažna matična služba bila prijeko potrebna.¹⁵

Vjesnik bibliotekara Hrvatske izvijestio je 1960-tih o održavanju konferencije predstavnika matičnih službi u Novome Sadu (Vojvodina) bez snažnijih naglasaka na hrvatskom učešću i hrvatskim iskustvima koja su izložena na konferenciji.¹⁶

Matična se djelatnost može promatrati s dva gledišta: kao društvena djelatnost knjižnica na polju kulture za koju društvena zajednica treba imati interes

¹³ Međunarodna decimalna klasifikacija, pri čemu se misli na Univerzalnu decimalnu klasifikaciju kao najrašireniji klasifikacijski sustav u hrvatskim knjižnicama. Koncem 1960-tih godina objavljeni su i prvi izvodi iz UDK s uputama za korištenje klasifikacijske sheme, na primjer, Živković, Janko. *Stručni katalog. Izvod iz Univerzalne decimalne klasifikacije*. Zagreb : Matica hrvatska, 1968.; a potom i, na primjer, Filaković, Ljerka. *Univerzalna decimalna klasifikacija : shema za stručni katalog u narodnim knjižnicama*. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1985. – danas su to u cijelosti zastarjela izdanja budući da je klasifikacijska shema prošla niz revizija i osuvremenjivanja, brojne su stručne skupine preustrojene na načelima fasetne analize ili napuštene, a uvedene nove stručne skupine u skladu s razvojem znanosti i znanja – te, 2000-tih, na primjer, kada je nakon višedesetljetnog korištenja Univerzalne decimalne klasifikacije izrađeno srednje izdanje na hrvatskom jeziku kao standard klasifikacijske sheme, Univerzalna decimalna klasifikacija. 1. hrvatsko srednje izdanje. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2005.-2007.

¹⁴ Gašparović, A. Isto. Str. 73.

¹⁵ Gašparović, A. Isto.

¹⁶ Vidjeti: Štiglic, Dubravko. *Matična biblioteka – bilten Zajednice matičnih biblioteka u Vojvodini*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 11, 3/4(1965), 171-172.; Hanž, Branko. *Konferencija predstavnika matičnih knjižnica u Novom Sadu 1964*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 10, 3/4(1964), 138.

kao i za svaku drugu društvenu djelatnost te kao specifičnu stručnu aktivnost čiji su stvarni nositelji knjižnice i knjižničari. Knjižničari bi sami morali intenzivno promicati zadaće i ciljeve matične službe u dnevnom tisku i putem drugih medija kako bi javnost saznala za što je knjižnicama novac potreban i u što se ulaže.¹⁷ Matične poslove, prema tadašnjem mišljenju, treba obavljati cijela matična knjižnica, sa svim svojim odjelima, pri čemu ne smije zanemariti vlastite poslove i zadaće.

Matične knjižnice trebale bi organizirati i provesti jedinstveno poslovanje u svim knjižnicama na svom području koje bi se očitovale u ujednačenim poslovnim obrascima te kataložnim listićima izrađenim na istim zajedničkim načelima. Zadaća je nacionalne knjižnice, smatralo se, ostvariti tu jedinstvenost.¹⁸ Iako je nastojanje prema jedinstvenosti različitih oblika knjižničnih poslova temeljno načelo djelovanja matičnih knjižnica, nastojanja pri ostvarivanju toga načela trebaju biti elastična – odluke, propisi i pravila ne smiju se nikome nametnuti, a potrebu i korist jedinstvenog poslovanja trebalo bi promicati pomoću stručne pouke – predavanja, savjetovanja, seminara.

Godine 1967., objavljena je *Preporuka o unapređenju rada biblioteka u Hrvatskoj*¹⁹ koja posebno ukazuje na potrebu osiguravanja materijalnih uvjeta za djelatnost matičnih knjižnica u Hrvatskoj, čije je djelovanje od posebnog značenja za uvođenje jedinstvenoga stručnog sustava rada u knjižnicama, za istraživanje potreba stanovništva za knjigom, za razvijanje postupaka promidžbe knjige te za iznalaženje i stvaranje uvjeta za daljnji razvitak knjižnične mreže.

Filozofskom je fakultetu u Zagrebu i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu preporučeno razmatranje i pripremanje prijedloga za stručno školovanje knjižničara, a na stručnom usavršavanju knjižničara trebaju djelovati i matične knjižnice, posebno Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu kao središnja matična knjižnica za sve vrste knjižnica u Hrvatskoj te Hrvatsko knjižničarsko društvo (u to vrijeme Društvo bibliotekara Hrvatske).²⁰

1960-ih godina, posebno su se naglo razvijale narodne knjižnice koje su morale ispunjavati četiri osnovna uvjeta: dostupnost prostora, odgovarajući knjižni fond, stručno osoblje te prikladno uređenje i potrebna materijalno-tehnička oprema. Hrvatsko narodno knjižničarstvo nije u to vrijeme doseza-

¹⁷ Hanž, Branko. Nav. dj., 139.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Vidjeti: Vjesnik bibliotekara Hrvatske 13, 3/4(1967), 199-200.

²⁰ Preporuka o unapređenju rada biblioteka u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 13, 3/4(1967), 199-200.

lo niti donju granicu minimalnog standarda – 90 posto narodnih knjižnica u Hrvatskoj u to vrijeme nema niti osnovnih uvjeta za rad. Zbog neuređenosti, nedovoljnog broja stručnog osoblja i financiranja, broj narodnih knjižnica se smanjivao – 1964. godine bilo ih je 105, a 1968. godine taj je broj pao na 77 narodnih knjižnica.²¹

Tek 1970-ih godina prvi put se prišlo planiranju razvoja narodnih knjižnica. Godine 1970. Hrvatska je imala 104 općine i 7.021 naselje i svega 63 javne knjižnice,²² a 50 posto od njih moglo se smatrati knjižnicama. Postojale su i 82 ‘knjižnice’ uz druge ustanove, pretežito narodna sveučilišta.²³ Bilo je potrebno izgraditi čvrstu mrežu regionalnih, gradskih i općinskih matičnih knjižnica koje će biti nositelji javno dostupne knjižnične službe i obavljati poslove za sve knjižnice na svom području.

U *Prijedlogu petogodišnjeg plana razvoja javnih²⁴ knjižnica* razlikuju se republička, danas državna matična knjižnica – matičnu službu već je obavljala Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, regionalne knjižnice – za 4 regije tek je trebalo uspostaviti regionalne matične knjižnice i to u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu, subregionalne (gradske) matične knjižnice koje uz područje grada obuhvaćaju i šire gradsko područje, a matičnu bi službu obavljale bivše kotarske matične knjižnice i to 10 gradskih knjižnica u Bjelovaru, Dubrovniku, Karlovcu, Puli, Sisku, Slavonskom Brodu, Šibeniku, Varaždinu, Vinkovcima i Zadru te općinske matične knjižnice koje bi trebale biti nositelji knjižničarstva općinskoga središta i cijele općine.

U cilju razvitka knjižnične mreže, bilo je predviđeno uspostavljanje čvrste mreže matičnih knjižnica, ambulantne knjižnične službe (bibliobusi, biblio-brodovi za splitsku i riječku regiju), osnivanje dječjeg odjela u svakoj narodnoj knjižnici, redovito školovanje knjižničara²⁵ i pravilnik o zvanjima u knjižničarstvu te izgradnju fondova koji će osigurati 1,5 knjigu po stanovniku (u Gradu Zagrebu 2 knjige po stanovniku).²⁶

²¹ Prijedlog petogodišnjeg plana razvoja javnih biblioteka Hrvatske i osnovni koncepti razvoja javnih knjižnica Hrvatske. [Prijedlog je bio dio Elaborata o polaznim pretpostavkama i okvirima za utvrđivanje razvojne politike kulture u RH za razdoblje od 1971. do 1975. godine]. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 16, 3/4(1970), 93-102.

²² Isto.

²³ Isto.

²⁴ U starijoj stručnoj literaturi koristi se naziv ‘javna knjižnica’ (prema: public library), koji je kasnije u potpunosti zamijenio naziv ‘narodna knjižnica’.

²⁵ U to je vrijeme na pedagoškim akademijama u Rijeci, Gospiću i Zagrebu postojao studij knjižničarstva.

²⁶ Prijedlog petogodišnjeg plana razvoja javnih biblioteka Hrvatske i osnovni koncepti razvoja javnih knjižnica Hrvatske. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 16, 3/4(1970), 93-102.

Naučna biblioteka u Rijeci²⁷ razvila je 1970-ih godina svoju matičnu službu koja je obuhvaćala obalno područje od Rijeke do Karlobaga te otoke Lošinj, Cres, Krk i Rab – opseg djelovanja matične službe nije bio određen nekim administrativnim aktom niti dogovorom sa znanstvenim knjižnicama u susjednim regijama u Zadru i Puli, nego je obuhvaćao knjižnice u mjestima koja su tradicionalno bila vezana uz Rijeku. Kako su se na tom području nalazile uglavnom župne i samostanske knjižnice, u sklopu matičnosti obavljani su poslovi na sređivanju i zaštiti fondova ovih baštinskih knjižnica, na primjer, fonda knjižnice Kapucinskog samostana u Karlobagu (1971.-1973.) te knjižnice Franjevačkog samostana sv. Eufemije u Kaporu na otoku Rabu (1972.-1973.).²⁸

U lipnju 1973. godine proglašen je novi *Zakon o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama* koji je u čl. 10. i 11. definirao zadaće matične službe: organizirano i stalno proučavanje pitanja od interesa za knjižničnu djelatnost na određenom području, odnosno za pojedinu vrstu knjižnica, unapređivanje organizacije načina rada u knjižničnoj djelatnosti i knjižničarskoj struci, izrađivanje stručnih prijedloga za širenje mreže knjižnica, pružanje stručne pomoći i davanje uputa za rad, obavljanje stručnog nadzora nad radom knjižnica, praćenje i usklađivanje rada knjižnica te poticanje njihove međusobne suradnje i organiziranje stručnog usavršavanja knjižničara. Koje će knjižnice obavljati poslove matične službe, određivao je Savjet za biblioteke Hrvatske, danas Hrvatsko knjižnično vijeće.²⁹

Savjet za biblioteke Hrvatske, danas Hrvatsko knjižnično vijeće³⁰ donio je u listopadu 1975. godine *Rješenje o utvrđivanju mreže regionalnih matičnih biblioteka u RH*³¹ prema kojemu se matična služba u knjižnicama u Hrvatskoj trebala ustrojiti na teritorijalnom načelu prema kojemu se područja ove službe poklapaju s područjima tadašnjih zajednica općina u Hrvatskoj. Na područjima zajednica općina, matična služba trebala se organizirati prema vrstama knjižnica i to tako da matične poslove za narodne i školske knjižnice obavlja narodna knjižnica u sjedištu zajednice općina, a za znanstvene, fakultetske,

²⁷ Osnovana 1948. godine; godine 1979. postala je sastavnicom Sveučilišta u Rijeci i djeluje pod nazivom Sveučilišna knjižnica Rijeke.

²⁸ Keglević, Zlatko. Iz djelatnosti matične službe Naučne biblioteke u Rijeci. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 19, 1/4(1973), 106-109.

²⁹ Zakon o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 19, 1/4(1973), 156.

³⁰ Isto, 160-161.

³¹ Rješenje o utvrđivanju mreže regionalnih matičnih biblioteka u Hrvatskoj, 1975. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 22, 1/4(1976), 105-106.

specijalne knjižnice i knjižnice spomeničkog značaja, matične poslove obavljala bi znanstvena knjižnica u sjedištu zajednice općina.

Rješenjem je utvrđeno da je za zajednicu općina Split Narodna knjižnica bila matična knjižnica za narodne i školske knjižnice, a Naučna knjižnica za znanstvene, fakultetske i specijalne knjižnice i knjižnice spomeničkoga značaja, za zajednicu općina Bjelovar za narodne i školske knjižnice matična je bila Gradska knjižnica *Petar Preradović* u Bjelovaru, za zajednicu općina Varaždin za narodne i školske knjižnice Gradska knjižnica *Sloboda* (danas *Metel Ožegović*) u Varaždinu, za zajednicu općina Osijek Gradska knjižnica u Osijeku (danas Gradska i sveučilišna knjižnica) bila je matična za narodne, školske, fakultetske i specijalne knjižnice i knjižnice spomeničkog značaja na tom području, za zajednicu općina Sisak za narodne i školske knjižnice Narodna knjižnica i čitaonica (danas *Vlado Gotovac*) u Sisku, za zajednicu općina Karlovac za narodne i školske knjižnice bila je matična Gradska knjižnica *Ivan Goran Kovačić* u Karlovcu, za gradsku zajednicu općina Zagreb i za zajednicu općina Zagreb matična za narodne i školske knjižnice bila je Gradska knjižnica u Zagrebu, a Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu za znanstvene, fakultetske i specijalne knjižnice i knjižnice spomeničkog značaja. Za zajednicu općina Rijeka matična knjižnica za narodne i školske knjižnice bila je Gradska knjižnica u Rijeci, a za znanstvene, fakultetske i specijalne knjižnice i knjižnice spomeničkog značaja Naučna knjižnica u Rijeci, za zajednicu općina Gospić matična knjižnica za narodne i školske knjižnice bila je Gradska knjižnica *Ivan Goran Kovačić* u Karlovcu.³² Matičnu službu za sve vrste knjižnica obavlja Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu posredovanjem svoje Razvojne službe, danas Hrvatski zavod za knjižničarstvo.³³

Prema *Pravilniku o matičnoj službi biblioteka u RH*, osnovni je zadatak matične službe bio organizirati i razvijati mrežu knjižnica u Hrvatskoj, potpomagati i unapređivati njihov rad na temelju suvremene knjižnične teorije i prakse kako bi se osigurala kvalitetna knjižnična služba u znanosti, obrazovanju, kulturi i društvu općenito.³⁴

³² Rješenje o utvrđivanju mreže knjižnica u Hrvatskoj, 1986. – za zajednicu općina Gospić za sve vrste knjižnica matična je Knjižnica i čitaonica Narodnog sveučilišta Rade Končar u Gospiću, vidjeti: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 29, 1/4(1986), 217-219.

³³ Isto.

³⁴ *Pravilnik o matičnoj službi biblioteka u Hrvatskoj* donesen je na 14. sjednici Savjeta za biblioteke Hrvatske u travnju 1977. godine, vidjeti: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 23, 1/4(1977-1978), 229-235.

Prema *Rješenju o utvrđivanju mreže matičnih biblioteka u SR Hrvatskoj* iz 1986., matična služba se i dalje utvrđuje na teritorijalnom načelu na razini Republike, regije i općine, a matičnu službu za sve vrste knjižnica obavlja Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Za područje Istre, matičnu službu za sve vrste knjižnica obavlja Naučna biblioteka u Puli, a općinske matične službe osnovane su, u odnosu na *Rješenje* iz 1976. godine, i pri knjižnicama u Koprivnici (Gradska knjižnica i čitaonica, danas *Fran Galović*), Križevcima (Knjižnica i čitaonica Narodnog sveučilišta, danas Gradska knjižnica *Franjo Marković*), Belom Manastiru (Knjižnica i čitaonica Narodnog sveučilišta, danas Gradska knjižnica), Novoj Gradiški (Općinska knjižnica, danas Gradska knjižnica), Slavonskoj Požegi (Narodna knjižnica i čitaonica, danas Gradska knjižnica i čitaonica), Šibeniku (Gradska knjižnica *Juraj Šižgorić*), Čakovcu (Knjižnica i čitaonica, danas Knjižnica *Nikola Zrinski*), Dubrovniku (Dubrovačka knjižnica, danas Dubrovačke knjižnice – Narodna knjižnica Grad) i Vinkovcima (Narodna knjižnica, danas Gradska knjižnica i čitaonica).³⁵

Iz razdoblja 1980-ih godina datiraju i tzv. koordinacijski odbori, na primjer za narodne knjižnice, utemeljeni na Skupštini Hrvatskoga bibliotekarskog društva, danas Hrvatsko knjižničarsko društvo, u Varaždinu 1981. godine, a činili su ga ravnatelji ili voditelji matičnih službi svih regionalnih knjižnica.³⁶ Zanimljivo je da u to vrijeme samostalnost knjižnica uopće nije bila uvjet za vršenje matične funkcije.³⁷

Matična služba u Republici Hrvatskoj u informacijskom okruženju 1990-ih

Stvarnim osamostaljivanjem hrvatskoga knjižničarstva po uspostavi Države Hrvatske uočen je niz stručnih knjižničarskih područja koja su tražila predano i sustavno djelovanje kako bi se utemeljeno oblikovala u stručno obrazloženu cjelinu, na primjer, pitanja nabave, sadržajne obrade i dr. Slijedio je i zamjetniji rad na polju matične službe knjižnica podržan naprednom informacijskom tehnologijom i suvremenim knjižničnim informacijskim sustavima koji su razvijeni za potrebe knjižnica. Pa ipak, ta promišljanja nisu našla svoje mjesto na stranicama *Vjesnika bibliotekara Hrvatske*.

³⁵ Isto.

³⁶ Vidjeti: Mesić, Đurda. Nav. dj. 9-14.

³⁷ Isto.

Temeljem teritorijalnog ustroja Republike Hrvatske te *Zakona o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama*, Hrvatsko knjižnično vijeće donijelo je 1995. godine *Rješenje o utvrđivanju mreže matičnih knjižnica u Republici Hrvatskoj*, a Ministarstvo kulture je od 1996. godine preuzelo financiranje matičnih službi³⁸ te je slijedom toga *Rješenja*, na primjer, utemeljena Matična služba Požeško-slavonske županije za 6 narodnih knjižnica, 19 knjižnica osnovnih i 9 knjižnica srednjih škola.

Novi *Zakon o knjižnicama* usvojen 1997. godine, matičnu djelatnost obuhvaća u čl. 31. i 47.

U čl. 31. navodi se kako

“Radi trajnoga i sustavnog organiziranog rada na razvitku i unapređivanju knjižničarstva pojedine knjižnice obavljaju i poslove matične djelatnosti za više knjižnica određenog područja ili za pojedinu vrstu knjižnica; matična djelatnost obuhvaća osobito poslove: stručnog nadzora nad radom knjižnica, stručnog osposobljavanja i usavršavanja knjižničnog osoblja, stručno-savjetodavne pomoći knjižnicama, koordinacije rada knjižnica te unapređivanja stručnog rada u knjižnicama.

Ministar kulture na prijedlog Hrvatskog knjižničnog vijeća donosi pravilnik o matičnoj djelatnosti kojim se utvrđuje i sustav matičnih knjižnica.

Sredstva za obavljanje poslova matične djelatnosti osiguravaju se u državnom proračunu”.³⁹

U čl. 47. navodi se kako

“Stručni nadzor nad radom knjižnica obavljaju matične knjižnice na način propisan pravilnikom o matičnoj djelatnosti”.⁴⁰

Sukladno *Zakonu, Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj* donijelo je Ministarstvo kulture RH u svibnju 2001., tj. četiri godine nakon usvajanja i stupanja na snagu *Zakona o knjižnicama*.

Pravilnik obuhvaća opće odredbe, organizaciju matične djelatnosti u sklopu koje pretpostavlja postojanje jedinstvenog sustava matičnih knjižnica koji djeluje na dvije razine – državna razina s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu kao središnjom matičnom knjižnicom Republike Hrvatske i županijskom razinom koju čine županijske matične narodne knjižnice i sveučilišne, odnosno veleučilišne matične knjižnice.

³⁸ Vidjeti: Šimunović, Branko. Početak rada matične službe u Požeško-slavonskoj županiji. // *Knjižničarstvo* 1, 1(1997), 105.

³⁹ *Zakon o knjižnicama* (1997.). // Narodne novine 105/97, vidjeti i www.nn.hr.

⁴⁰ Isto.

Temeljnu matičnu djelatnost za narodne i školske knjižnice na području pojedine županije obavljaju županijske matične narodne knjižnice koje odredi ministar kulture, uz suglasnost ministra znanosti i na prijedlog Hrvatskoga knjižničnog vijeća (čl. 9.). Za obavljanje temeljne matične djelatnosti, knjižnica treba ispunjavati opće i posebne uvjete. S obzirom na posebnost školskih knjižnica kojima su odgojno-obrazovne i knjižničarske zadaće postavljene u omjeru 60:40, izdvojene su u zasebnu stručnu udrugu HUSK: Hrvatska udruga školskih knjižničara kroz koju stručno djeluju i u nadležnosti su Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH, možda bi trebalo razmotriti odvajanje matičnih službi za školske knjižnice od matičnih službi za narodne knjižnice, odnosno zapošljavanje još jednoga djelatnika koji bi se bavio isključivo temama i pitanjima osnovnoškolskoga i srednjoškolskoga knjižničarstva kao što je to već provedeno u Zagrebačkoj, Istarskoj i Zadarskoj županiji, uz napomenu da je nejasno što bi to značilo za one matične narodne knjižnice koje u svom djelokrugu imaju svega nekoliko narodnih knjižnica.

Za knjižnice čije su zbirke ili dijelovi zbirki registrirani kao kulturno dobro, matičnu djelatnost obavljaju sveučilišne matične knjižnice Sveučilišta u Rijeci, Osijeku, Splitu i Zagrebu.

Prema čl. 13. *Pravilnika o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj*

“Knjižnice su dužne nadležnim matičnim knjižnicama redovito dostavljati programe rada, izvještaje i druge podatke o svom radu, a stručnim djelatnicima matične službe omogućiti i neposredan uvid u rad”.

Prema odredbama *Pravilnika* (čl. 14.), u cilju osiguranja jedinstvenosti sustava matičnosti pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu djeluju Stručno vijeće županijskih narodnih matičnih knjižnica, Stručno vijeće sveučilišnih i veleučilišnih matičnih knjižnica i Središnje stručno vijeće matičnih knjižnica Republike Hrvatske, koje čini po 5 predstavnika svakog vijeća i predstavnici Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.⁴¹

Županijska matična narodna knjižnica obavlja temeljnu matičnu djelatnost za sve narodne i školske knjižnice u županiji s osnovnim ciljem unapređivanja i sustavnog razvijanja knjižnične djelatnosti i knjižnica na području svoje nadležnosti (čl. 17.) obavljanjem temeljnih i razvojnih poslova.

⁴¹ Stručna vijeća, Stručno vijeće županijskih narodnih [i školskih] matičnih knjižnica i Stručno vijeće sveučilišnih i veleučilišnih matičnih knjižnica, onovana su 2011., a Središnje stručno vijeće osnovano je u prosincu 2013. – poslovnici o radu vijeća dostupni su na <http://www.nsk.hr/temeljne-djelatnosti/#1>.

Matična knjižnica mora utemeljiti zasebnu matičnu službu koja surađuje s ostalim odjelima knjižnice te s pojedincima u knjižnici koji su stručnjaci na određenim poslovima matične djelatnosti. Na matičnim poslovima rade diplomirani knjižničari, viši knjižničari i knjižničarski savjetnici. Primjetan je, međutim, problem nedovoljnog broja djelatnika – voditelja matičnih službi za narodne i školske knjižnice u pojedinim županijama (na primjer, Osječko-baranjska, Primorsko-goranska, Sisačko-moslavačka te Splitsko-dalmatinska županija⁴²) koje imaju razvijenu mrežu narodnih i školskih knjižnica.

Godine 1997., u Osijeku je održan stručni skup *'Ni jedna knjižnica nije otok : narodne knjižnice i njihove mreže'*, na kojemu su raspravljena pitanja stvaranja i izgradnje mreže narodnih knjižnica u županijama usko povezana i s pitanjem matične službe – njezina ustroja, zadaća i razvoja.⁴³

Suvremena matična služba u Republici Hrvatskoj – 2000-te i dalje

Matična djelatnost knjižnica raspravljana je na stručnim skupovima početkom 2000-ih – 9. seminaru Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, (2005.), Radionica *Matičnost u AKM zajednici* s nekoliko izlaganja koja su se bavila temom matične službe vezano za pojedine vrste knjižnica, na primjer, specijalne i školske⁴⁴ i 9. danima specijalnih i visokoškolskih knjižnica (2007.) – u sklopu podteme *Matičnost* okupljeno je nekoliko izlaganja koja su obradila temu matičnosti u visokoškolskim, muzejskim, glazbenim i medicinskim knjižnicama.⁴⁵ Vežano za različitost, posebice specijalnih knjižnica, posebnosti njihove funkcije, poslovanja i usluga te odredbe *Zakona o knjižnicama* (1997., čl. 8. i čl. 22.)

⁴² Mrežu knjižnica, na primjer, Splitsko-dalmatinske županije danas čini 27 narodnih knjižnica, 91 knjižnica u osnovnim školama, 46 knjižnica u srednjim školama, a matičnu službu vodi jedan djelatnik, vidjeti na stranici Gradske knjižnice Marka Marulića Split – Knjižnice u mreži GKMM, <http://www.gkmm.hr/zup-mat-sluzba.htm>.

⁴³ Izlaganja sa stručnoga skupa objavljena su u stručnom časopisu *Knjižničarstvo* 2, 1(1998).

⁴⁴ Vidjeti: 9. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, Poreč 2005. : zbornik radova. Uredile Mirna Willer i Ivana Zenić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006. Str. 228-244. U Zborniku je objavljen dio izlaganja – izlaganja autorica Vlatke Lemić (HDA Zagreb), Vlatke Pavić (MDC Zagreb) i Dubravke Osrečki Jakelić (MUO Zagreb) nisu objavljena.

⁴⁵ Vidjeti: 9. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 2007. : zbornik radova. Uredile Alisa Martek i Irena Pilaš. Podtema *Matičnost*. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009. Str. 189-229.

i *Pravilnika o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj* (2001.), upozoreno na to da je niz ministarstava nadležan za rad i djelovanje specijalnih knjižnica, a općim aktima pravnih osoba u čijem su sastavu uređuje se njihovo ustrojstvo i upravljanje. Raspravljena su i pitanja odnosa između Hrvatskoga knjižničnoga vijeća pri Ministarstvu kulture RH i ostalih ministarstava u čijoj su nadležnosti (ili bi trebale biti) specijalne knjižnice te pitanja suradnje specijalnih knjižnica s matičnom službom Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Predlaže se organiziranje pojedinih srodnih vrsta specijalnih knjižnica u odgovarajuće podsustave te uspostava matičnosti na pitanjima srodnosti.

Sustav matičnosti sveučilišnih i visokoškolskih knjižnica također se razvijao temeljem knjižničnoga zakonodavstva i prošao fazu uspostave 1960-ih, faze stabilnoga odvijanja do 1990-ih do faze zamiranja sustava 2000-ih.⁴⁶ U Hrvatskoj je danas sedam sveučilišnih knjižničnih sustava, a matične su, uz Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, tri knjižnice (sveučilišta u Osijeku, Splitu i Rijeci), sveučilišne knjižnice u Puli i Zadru uključene su u sveučilišta, a sveučilišna knjižnica u Dubrovniku u osnivanju je i bit će uključena u sveučilište. Poseban je status Gradske i sveučilišne knjižnice u Osijeku koja je, uz Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, druga knjižnica s dvojnou funkcijom.⁴⁷

Funkcija matičnosti u najvećoj je, ipak, mjeri provedena u školskim i narodnim knjižnicama, a pod okriljem Ministarstva kulture RH i Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH – funkcija matičnosti dodijeljena je županijskim matičnim narodnim knjižnicama koje određuju djelatnika za obavljanje poslova matičnosti za narodne i školske knjižnice u pojedinoj županiji, odnosno u RH.⁴⁸

U ovom je razdoblju pisano i o funkciji i razvoju matične službe za knjižnice Primorsko-goranske županije⁴⁹ te o mrežama narodnih knjižnica.

⁴⁶ Tomljanović, S. Matična djelatnost hrvatskih sveučilišnih knjižnica za visokoškolske i specijalne knjižnice – povijesni pregled i moguća načela budućeg ustroja matičnosti. // 9. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 2007. : zbornik radova. Uredile Alisa Martek i Irena Pilaš. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 197.

⁴⁷ Majstorović, Z. Matična djelatnost za visokoškolske i specijalne knjižnice. // Glasnik Društva bibliotekara Split 9(2011), 12.

⁴⁸ Čelić-Tica, V. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu – središnja matična knjižnica za školske knjižnice na području Republike Hrvatske. // 9. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji – mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Uredile Mirna Willer i Ivana Zenić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006. Str. 239.

⁴⁹ Črnjar, Ljiljana. Narodne i školske knjižnice Primorsko-goranske županije : pogled županijske matične službe. Rijeka : Gradska knjižnica, 2005.

Tijekom ovoga razdoblja izrađen je 2007. prijedlog Zakona o knjižnicama⁵⁰ koji pitanja matičnosti knjižnica raspravlja u čl. 31. i 56.

U tijeku je⁵¹ priprema i rasprava novoga zakona o knjižnicama, u nacrtu – *Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti*, a izrađen je, javno raspravljen i usvojen krovni dokument *Strategija hrvatskog knjižničarstva 2015.-2020. g.*⁵²

Prijedlog *Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti*⁵³ u čl. 44 *Matična djelatnost* ima 6 stavaka o matičnoj djelatnosti, od kojih se dva odnose na stručna vijeća, a jedan na Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, koja obavlja matičnu djelatnost na državnoj razini.

Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti, za razliku od prethodnih zakona, ne određuje što ulazi u opseg matične djelatnosti na državnoj razini tj. matične knjižnice i sadržaj matične djelatnosti određeni su samo u općim odredbama Zakona putem definicije pojma. Zakon ne utvrđuje niti znanstvenu niti istraživačku djelatnost koja ulazi u opseg matične službe kao razvojne službe koja brine o rastu i razvoju knjižničarstva, radu na zajedničkim standardima, smjernicama i pravilima, suradnju u izradbi odgovarajućega zakonodavstva, skrb o cjeloživotnom obrazovanju knjižničara, izradbu pravilnika, smjernica i drugih pomagala za rad knjižnica, sudjelovanje u projektima izgradnje i opremanja knjižnica, postojanje djelatnika koji vodi poslove matične djelatnosti, postupanje sa zavičajnim zbirka i središnjim knjižnicama nacionalnih manjina itd., a sredstva za obavljanje matičnosti osiguravaju se, prema čl. 44. prijedloga Zakona, u državnom proračunu.⁵⁴

Matična djelatnost, članak 44.

- (1) Radi trajnoga i sustavno organiziranog rada na razvitku i unapređivanju knjižničarstva, određene knjižnice obavljaju i poslove matične djelatnosti za više knjižnica određenoga teritorijalnog, znanstvenog ili umjetničkog područja ili za pojedinu vrstu knjižnica (u daljnjem tekstu: matične knjižnice).

⁵⁰ Vidjeti: www.hkdrustvo.hr

⁵¹ 2014.

⁵² Dokument je prošao javnu raspravu i prihvaćen na sjednici Hrvatskoga knjižničnog vijeća održanoj 2. lipnja 2014.

⁵³ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Hrvatsko knjižnično vijeće. Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. Priredila Radna skupina za izmjene Zakona o knjižnicama: Alemka Belan-Simić (voditeljica), Edita Bačić, Aleksandra Horvat, Tinka Katić, Snježana Radovanlija-Mileusnić, Zorka Renić, www.hkdrustvo.hr.

⁵⁴ Predložena je odredba, odnosno stavak 6. članka 44. prijedloga Zakona o knjižničnoj djelatnosti i knjižnicama, potpuno netransparentna i neprecizna i tako postavljena – neobvezujuća.

- (2) Matična djelatnost i sustav matičnih knjižnica utvrđuju se Pravilnikom o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj, koji na prijedlog Hrvatskoga knjižničnog vijeća donosi ministar kulture u suglasnosti s ministrom znanosti, obrazovanja i sporta.
- (3) Matičnu djelatnost na državnoj razini obavlja Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.
- (4) U cilju osiguranja jedinstvenosti sustava matičnosti, pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu djeluju stručna vijeća matičnih knjižnica.
- (5) Naziv i sastav stručnih vijeća matičnih knjižnica utvrđuje se Pravilnikom iz stavke 2. ovog članka.
- (6) Sredstva za obavljanje poslova matične djelatnosti osiguravaju se u državnom proračunu.

Matična se djelatnost spominje i u poglavlju VIII. Nadzor nad radom knjižnica, Nadzor nad stručnim radom koji navodi

Članak 56.

- (1) Stručni nadzor nad radom samostalnih knjižnica i knjižnica u sastavu, osim knjižnice iz čl. 22. ovoga Zakona, obavljaju matične knjižnice na način propisan Pravilnikom o matičnoj djelatnosti u Republici Hrvatskoj.

Dostignuti standardi istraživačkoga i razvojnoga rada i zadaća, provođenja anketnih istraživanja korisnika i zajednice i izrada analiza prikupljenih i obrađenih podataka, opremljenosti matičnih knjižnica i stručnosti djelatnika koji vode matične službe u knjižnicama novim zakonskim odredbama i pratećim pravilnikom o matičnoj djelatnosti (čija će izradba nužno uslijediti po usvajanju Zakona) bit će ne samo zadržani, nego i unaprijeđeni jer se fokus potreba knjižnica u sustavu matičnosti sve više pomiče od usko stručnih knjižničarskih pitanja, budući da se u knjižnicama mogu zapošljavati isključivo stručni knjižničarski djelatnici – diplomirani knjižničari i knjižničari koji polažu stručni ispit i koji suvereno vladaju temeljnim znanjima iz područja nabave, obrade, zaštite knjižnične građe te im je u tom smislu (ako uopće) potrebna minimalna stručna pomoć – prema pitanjima upravljanja knjižnicama i radnoga zakonodavstva te pitanjima nadležnosti i mjesta knjižnica u domeni lokalne uprave i samouprave i matičnih ustanova pri kojima su osnovane.

Fokus bi stoga možda trebao biti na razvojnim i razvojno istraživačkim zadaćama koje će dati podlogu analize sadašnjega stanja i daljnjega razvoja i napredovanja knjižnične mreže pojedinoga područja u uvjetima informatiziranoga elektroničkog poslovnog okruženja.

Cilj je matične službe, od njenoga utemeljenja 1960-ih, ravnomjerno razvijanje javno dostupne knjižnične mreže na suvremenim načelima i normama knjižničarske struke te, posebice u novije vrijeme, s obzirom na digitalizaciju – digitalne i digitalizirane izvore (zaštita i dostupnost/vidljivost informacijskih izvora), međuknjižničnu posudbu (dijeljenje i zajedničko korištenje informacijskih izvora), izgradnju zbirki, pri čemu načelo posjedovanja informacijskih izvora sve više zamjenjuje načelo pristupa informacijskim izvorima (elektronička knjiga, baze podataka, ostali elektronički izvori), kooperativnu obradu knjižnične građe te komunikaciju s korisnicima i rješavanje informacijskih upita elektroničkim putem kao i provođenje potrebnih istraživanja knjižničnoga stručnoga i mjesnoga okruženja i potreba korisnika.

Za uspostavu knjižničnog sustava potreban je jedinstveni knjižnično informacijski sustav i zajednički standardi, smjernice i pravila za rad – trenutačno su u hrvatskim knjižnicama ravnopravno u uporabi dva formata za strojno čitljivu obradu⁵⁵ te više knjižničnih informacijskih sustava,⁵⁶ a nacionalni kataložni pravilnik⁵⁷ u postupku je preispitivanja – stoga se često spominjani, a neuspostavljeni, hrvatski knjižnični sustav ipak uglavnom oslanja na međunarodne standarde za razmjenu podataka, kao što je na primjer Z39.50, a manje na stvarni dogovor stručne knjižničarske zajednice o jedinstvenim načelima knjižničnoga poslovanja i suradnje te osiguranja jedinstvenih standardiziranih, za sve knjižnice istih, pomagala za rad (smjernice, standardi, pravila, preporuke).

Zaključak

Neosporno je da je matična služba zamjetno doprinijela rastu i razvitku knjižnične djelatnosti u Hrvatskoj i prepoznatosti knjižnica, uz arhive i muzeje, kao kulturnog sustava važnog na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini.

Danas teritorijalni ustroj dijeli Republiku Hrvatsku u 576 jedinica lokalne samouprave – 20 županija,⁵⁸ 127 gradova, 429 općina, 6.756 naselja i Grad Zagreb⁵⁹ te shodno tomu djeluje i 20 županijskih matičnih službi za narodne

⁵⁵ MARC21, UNIMARC.

⁵⁶ U narodnim knjižnicama, na primjer, u uporabi je sedam knjižničnih informacijskih sustava, vidjeti: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Poslovanje-i-usluge-narodnih-knjižnica-u-Republici-Hrvatskoj-u-godini-2013..pdf>

⁵⁷ Verona, E. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1986.

⁵⁸ Različite po veličini, naseljenosti, gospodarskom razvoju itd.

⁵⁹ Prema popisu stanovništva iz 2011., http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H02_02/H02_02.html.

i školske knjižnice. Pa ipak, više od 50 godina od utemeljenja matične službe u Hrvatskoj, vezano samo za narodne knjižnice, još uvijek ima općina i gradova bez ikakvog oblika knjižnične djelatnosti,⁶⁰ u nizu narodnih knjižnica, na primjer, zaposlen je samo jedan djelatnik, što dovodi u pitanje mogućnost ispunjavanja zakonom, pravilnicima i ostalim aktima predviđenih zadaća;⁶¹ dio knjižnica još nije informatiziran,⁶² a dio knjižnica još se uvijek nije osamostalio te djeluju u sklopu pučkih učilišta.⁶³ Stalno su prisutni problemi vezani uz broj (stručnih) djelatnika te uz, uvijek nedovoljno, financiranje.

Je li stoga uopće moguće promišljati ‘novu matičnost’ i njezin sadržaj dok davno ustanovljena (željena) praksa još nije u cijelosti izvršila svoje zadaće? Jesmo li zaista spremi za virtualnu matičnost i težimo li uopće tomu i na kojim osnovama?

Hoće li ova pitanja biti riješena novim pravilnikom o matičnoj djelatnosti knjižnica, kada će on biti donesen,⁶⁴ hoće li stanje da će usporedno postojanje i primjena novoga zakona i staroga pravilnika utjecati na izvršavanje funkcija matičnosti, hoće li činjenica da će sadržaj matične službe biti utvrđen podzakonskim aktom, a ne zakonom samim te da pravilnik neće moći u svim svojim odredbama imati oslonac u člancima zakona, utjecati na kvalitetu i provođenje ove funkcionalnosti knjižnica te je li suvremeno informacijsko okruženje dovoljno snažna podrška daljnjem razvijanju mreže knjižnica i knjižničarske struke, ostaje za vidjeti. Sigurno je da jednom dostignute (zakonske) standarde i rješenja ne bi trebalo napustiti i sužavati, nego ih dalje unapređivati i ustrajati na njihovom ostvarenju, a cjelokupni sustav matičnosti, neovisno o vrsti knjižnica, postaviti u nadležnost Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u smislu nadzora rada i stručnog razvoja te u nadležnost Ministarstva kulture RH u smislu financiranja matične djelatnosti za sve vrste knjižnica u RH, jer bi se na taj način osigurala stručna ujednačenost (rad na zajedničkim načelima struke) i financijska stabilnost (financiranje iz istoga izvora) sustava matičnosti kao čvrsta podloga stvaranju jedinstvenoga knjižničnoga sustava RH.

⁶⁰ Vidjeti: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2014/01/Područja-bez-narodnih-knjižnica-2013..pdf>

⁶¹ Vidjeti: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Solo-knjižničari-u-narodnim-knjižnicama-Republike-Hrvatske—status-2012..pdf>

⁶² Vidjeti: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Poslovanje-i-usluge-narodnih-knjižnica-u-Republici-Hrvatskoj-u-godini-2013..pdf>

⁶³ Isto.

⁶⁴ Prema odredbama prijedloga Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti, st. 62. “Knjižnice će uskladiti statute, opće akte i rad s odredbama ovoga Zakona u roku godine dana ...”. Pa ipak, prethodni je zakon usvojen 1997. i sadržavao je istu odredbu, a Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica usvojen je tek 2001.

LITERATURA

Čelić-Tica, Veronika. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu – središnja matična knjižnica za školske knjižnice na području Republike Hrvatske. // 9. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji – mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radove. Uredile Mirna Willer i Ivana Zenić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006. Str. 238-244.

Eleta, Nada. Povezanost narodnih knjižnica u Županiji karlovačkoj. // Knjižničarstvo 2, 1(1998), 22-28.

Gašparović, Anka. Narodna knjižnica u Splitu kao matična knjižnica za kotar Split. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 10, 1/2(1964), 72-73.

Hanž, Branko. Konferencija predstavnika matičnih knjižnica u Novom Sadu 16. i 17. listopada 1964. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 10, 3/4(1964), 138-139.

Ispravak Zakona o knjižnicama. // Narodne novine 5(1998).

Iličić, Marinko. Novo teritorijalno ustrojstvo i formiranje ogranka u maloj općini. // Knjižničarstvo 2, 1(1998), 18-21.

Ivanušić, Milutin. Novi zakoni o bibliotekama u Jugoslaviji. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 13, 1/-2(1967), 23-41.

Jokić, Maja. Matičnost i specijalne knjižnice. // 9. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji – mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova. Uredile Mirna Willer i Ivana Zenić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006. Str. 232-237.

Katalenac, Dragutin. Otoci u struji – otoci u mreži : razvoj mreža narodnih knjižnica u novim uvjetima. // Knjižničarstvo 2, 1(1998), 5-17.

Keglević, Zlatko. Iz djelatnosti matične službe Naučne biblioteke u Rijeci. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 19, 1/4(1973), 106-109.

Luić Vudrag, Dubravka. Matične službe u visokoškolskim knjižnicama. // 9. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 2007. : zbornik radova. Uredile Alisa Martek i Irena Pilaš. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 221-226.

Majstorović, Zagorka. Matična djelatnost za visokoškolske i specijalne knjižnice. // Glasnik Društva bibliotekara Split 9(2011), 11-20.

Mesić, Đurđa. Matična funkcija biblioteka u Hrvatskoj. // Bibliotekarstvo : godišnjak Društva bibliotekara BiH 34(1989), 9-14.

Mudri-Škunca, Vera. Novi Zakon o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 19, 1/4(1973), 1-6.

Određivanje matičnih biblioteka – upute. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 6, 3/4(1960), 81-82.

Pavlinić, Silva. Mreža narodnih knjižnica Osječko-baranjske županije – stanje i perspektive. // Knjižničarstvo 2, 1(1998), 29-35.

Pezer, Emilija. Mreža narodnih knjižnica na području Vukovarsko-srijemske županije. // Knjižničarstvo 2, 1(1998), 41-47.

Područja bez narodnih knjižnica, <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2014/01/Područja-bez-narodnih-knjižnica-2013..pdf>.

Poslovanje i usluge narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj u godini 2013, <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Poslovanje-i-usluge-narodnih-knjižnica-u-Republici-Hrvatskoj-u-godini-2013..pdf>

Pravilnik o matičnoj službi biblioteka u SR Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 23, 1/4(1977-1978), 229-235.

Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. // Narodne novine 43/01.

Pravilnik o registraciji i evidenciji biblioteka. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 7, 1/2(1961), 117-120.

Preporuka o razgraničenju građe između arhiva, biblioteka i muzeja. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 6, 3/4(1960), 83-84.

Preporuka o unapređenju rada biblioteka u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 13, 3/4(1967), 199-200.

Prijedlog petogodišnjeg plana razvoja javnih biblioteka SR Hrvatske i osnovni koncepti razvoja javnih biblioteka SR Hrvatske. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 16, 3/4(1970), 93-102.

Prijedlog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. Priedila Radna skupina za izmjene Zakona o knjižnicama: Alemka Belan-Simić (voditeljica), Edita Bačić, Aleksandra Horvat, Tinka Katić, Snježana Radovanlija-Mileusnić, Zorka Renić. www.hkdrustvo.hr

Radovinović, Željka. Matičnost u glazbenim knjižnicama. // 9. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 2007. : zbornik radova. Uredile Alisa Martek i Irena Pilaš. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 209-212.

Ramljak, Gordana. Matičnost za bolničke knjižnice. // 9. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 2007. : zbornik radova. Uredile Alisa Martek i Irena Pilaš. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 213-220.

Rješenje o utvrđivanju mreže matičnih biblioteka u SR Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 29, 1/4(1986), 217-219.

Rješenje o utvrđivanju mreže regionalnih matičnih biblioteka u SR Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 22, 1/4(1976), 105-106.

Solo knjižničari u narodnim knjižnicama, <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Solo-knjižničari-u-narodnim-knjižnicama-Republike-Hrvatske—status-2012..pdf>.

Šimunović, Branko. Početak rada matične službe u Požeško-slavonskoj županiji. // Knjižničarstvo 1, 1(1997), 105-106.

Šimunović, Branko. Stanje i razvoj mreže narodnih knjižnica u Županiji požeško-slavonskoj. // Knjižničarstvo 2, 1(1998), 36-40.

Štiglić, Dubravko. Matična biblioteka bilten Zajednice matičnih biblioteka u Vojvodini. Novi Sad 1/1964, 2/1965. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 11, 3/4(1965), 171-172.

Tomljanović, Senka. Matična djelatnost hrvatskih sveučilišnih knjižnica za visokoškolske i specijalne knjižnice – povijesni pregled i moguća načela budućeg ustroja matičnosti. // 9. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 2007. : zbornik radova. Uredile Alisa Martek i Irena Pilaš. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 197-208.

Ukaz o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 11, 3/4(1965), 195.

Ukaz o proglašenju Zakona o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 19, 1/4(1973), 155.

Vinaj, Marina. Matičnost u muzejskim knjižnicama. // 9. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija 2007. : zbornik radova. Uredile Alisa Martek i Irena Pilaš. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008. Str. 227-229.

Zakon o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 19, 1/4(1973), 155-163.

Zakon o bibliotekama - prečišćen tekst. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 10, 3/4(1964), 146-152.

Zakon o bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 6, 3/4(1960), 75-81.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o bibliotekama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 11, 3/4(1965), 195-196.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o knjižnicama. // Narodne novine 104(2000).

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o knjižnicama. // Narodne novine 69(2009).

Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 105(1997).